

Zeszyty Naukowe Instytutu Gospodarki Surowcami Mineralnymi i Energią
Polskiej Akademii Nauk

rok 2018, nr 102, s. 277–290

Grzegorz KINELSKI*

Rynek dwutowarowy i istota jego konkurencyjności w sektorze elektroenergetycznym

Streszczenie: Subsektor elektroenergetyczny w obszarze konkurencyjności jest znacznie zróżnicowany w zależności od obszaru, który badamy. Obszar podmiotów zajmujących się wytwarzaniem energii jako bezpośredni beneficjent rynku mocy, przesyłem czy też dystrybucją posiadają całkiem odmienną charakterystykę konkurencyjności, niż takie obszary jak obrót energią elektryczną. Połączenie tych dwóch rynków może prowadzić do „odrynkowienia” i negatywnych skutków przeregulowania. W obszarze wytwarzania przewagę konkurencyjną buduje m.in. umiejętne poruszanie się na rynku paliw oraz celowe inwestycje wpływające na sprawność i efektywność urządzeń. Finansowanie tych inwestycji „rynkiem dwutowarowym” powinno być przeprowadzone ze szczególnym uwzględnieniem już uzyskanej konkurencyjności rynku energii. W obszarze dystrybucji, mimo naturalnego monopolu, pojawiają się na rynku także takie OSD-n, które dynamicznie odbierają udziały w rynku nowo budowanych przyłączy. Obszar obrotu energią można z powodzeniem porównać do innych segmentów rynku konkurencyjnego, gdzie występuje sprzedaż masowa usług i produktów. Główna trudność we wdrożeniu rynku mocy, to jak zapewnić, aby konieczność gwarancji i bezpieczeństwa dostaw nie zaburzała mechanizmów konkurencyjnych na rynku energii. To zawsze będzie zaburzenie konkurencyjności – szczególnie w Polsce, gdzie często dąży się do przeregulowania tego typu systemów. Subsektor elektroenergetyczny jest na takie przeregulowanie i zaburzenia szczególnie narażony. Występuje tu bowiem niewielka liczba producentów, a znaczna część jest kontrolowana przez państwo.

Słowa kluczowe: rynek mocy, konkurencyjność, przedsiębiorstwo energetyczne

Two-way market and the existence of its competitiveness in the electrolytic subsector

Abstract: The power subsection in the area of competitiveness is considerably varied depending on the area that we are investigating. The generation of energy as a direct beneficiary of the power market, transmission or distribution area have quite different characteristics of competitiveness than areas such as electricity. In the sphere of manufacture competitive advantage builds, among others, skillful movement on the fuel market and

* Dr, Energetyczne Centrum SA, Warszawa; e-mail: grzegorz.kinelski@gmail.com

targeted investments that affect the efficiency and effectiveness of the devices. Financing these investments with a „dual-purpose market” should be carried out with particular emphasis on the already achieved competitiveness of the energy market. In the area of distribution, despite the natural monopoly, there are also OSD-n that are dynamically taking over the market share of new buildings. Sales of energy area can be compared to other segments of a competitive market, where a mass sale of products and services happens. The main difficulty in implementing the power market is how to ensure that the necessity of guarantee and the security of supply does not interfere with the competitive mechanisms on the energy market. It will always be a distortion of competitiveness - especially in Poland, where it is often aimed at the over-regulation of such systems. The electricity subsector is particularly vulnerable to such overregulation and disturbances. There is a small number of producers here, and a significant part is controlled by the state.

Keywords: capacity market, competitiveness, energy company

Wprowadzenie

Rynek dwutowarowy w sektorze energetycznym stanowi mechanizm rynkowy, którego głównym celem jest zapewnienie bezpieczeństwa dostaw energii elektrycznej do odbiorców końcowych. W ramach tego rynku, moce wymagane do pokrycia szczytowego zapotrzebowania na energię elektryczną są z założenia kontraktowane, co do zasady, z kilkuletnim wyprzedzeniem. Powyższe ma się przyczynić w długiej perspektywie do stabilnego działania źródeł wytwórczych i ułatwi to także podejmowanie decyzji o budowie nowych mocy. Mechanizm rynkowy w rozumieniu „rynku mocy”, ma na celu zachęcić uczestników rynku do nielikwidowania jednostek wytwórczych z powodów ekonomicznych.

Produktem na rynku mocy jest moc dyspozycyjna. Wielkość ta jest rozumiana jako gotowość do wytworzenia założonej ilości energetycznej oraz dostarczenia jej do systemu energetycznego. Dostawa musi nastąpić w określonych okresach, w których ilość energii w tym systemie (z uwzględnieniem niezbędnej rezerwy) jest mniejsza od bieżącego zapotrzebowania. To prowadzi także do możliwości kontraktowania oszczędności, a nie tylko samej produkcji.

Obowiązek dostarczenia przyjętego wolumenu mocy dyspozycyjnej w wyznaczonych okresach zagrożenia jest przedmiotem stosunku umownego. Relacje tą reguluje umowa zawierana przez jednostkę wytwórczą z Polskimi Sieciami Elektroenergetycznymi SA. W założeniach powyższy obowiązek mocy może być także przedmiotem obrotu wtórnego.

Takie podejście prowadzi do stworzenia dwutowarowego rynku konkurencyjnego w subsektorze elektroenergetycznym.

Odnosząc się do przedsiębiorstw samego subsektora, ale nie tylko, konkurencyjność przedsiębiorstwa to umiejętność konkurowania, osiągania i utrzymywania przewagi konkurencyjnej, działania i przetrwania w konkurencyjnym otoczeniu. To zdolność projektowania, tworzenia i oferowania lepszych produktów niż konkurencja. Konkurencyjność definiują trzy wymiary: potencjał konkurencyjny, strategia konkurencji i pozycja konkurencyjna. Czynniki rzutujące na konkurencyjność przedsiębiorstw powinny być rozpatrywane w ujęciu kompleksowym, z uwzględnieniem ich wzajemnych powiązań i współzależności. Konkurencyjność można rozpatrywać na poziomie różnych systemów gospodarczych. Wyróżnia się sześć głównych poziomów hierarchii systemów (Gorynia i Łązniewska 2009):

- mikro-mikro,
- mikro,
- mezo,
- makro,
- regionalny,
- globalny.

Potencjał konkurencyjny tworzy ogół zasobów wymaganych do działania i konkurowania na danym rynku, determinujących osiągnięcie i utrzymanie przewagi konkurencyjnej. Źródłem jej są zasoby, które pozwalają na wytworzenie wartości, ewoluując od prostych do złożonych i unikatowych oraz wyróżniających kompetencji i zdolności trudnych do wdrożenia i naśladowania (Krzakiewicz i Cyfert 2015).

Źródła przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstw energetycznych to strategiczne zasoby materialne takie jak aktywa wytwórcze, dostępność paliw i surowców, sieci dystrybucyjne, kompetencje załogi, jej wiedza i umiejętności, innowacyjność, przedsiębiorczość i reputacja. Nie ma tu zastosowania klasyczne podejście do konkurencyjności, gdzie o wysokiej pozycji przedsiębiorstwa decyduje przewaga kosztowa. Na konkurencyjność gospodarki kluczowy wpływ mają bezpieczne dostawy energii do klientów po akceptowalnych cenach. W warunkach ciągłych zmian prawa, preferencji i oczekiwań klientów, znaczenia nabierają skuteczne instrumenty konkurowania, które wspierając się wzajemnie, zapewnią osiągnięcie efektu synergicznego. Oparcie konkurencyjności na pojedynczej przewadze, niezależnie od tego, czy ma ona charakter przewagi kosztowej czy jakościowej, nie gwarantuje sukcesu (Zamasz i in. 2015).

Rynek energii jest rynkiem specyficznym ze względu na kluczowy dla rozwoju gospodarczego aspekt bezpieczeństwa energetycznego, które mierzone jest między innymi poziomem zaspokojenia popytu na energię elektryczną. Szacuje się, że niedostarczenie energii dla średnich i wielkich odbiorców wartę jedną złotówkę generuje w gospodarce straty dwudziestokrotnie większej wartości. Energia nie występuje tylko jako element procesów gospodarczych, ale jest najważniejszym składnikiem procesów konsumpcji (Zamasz i in. 2015).

Przez wiele lat, także w krajach wysoko rozwiniętych, rynek energii bardzo często utożsamiany był z rynkiem monopolistycznym z państwowym nadzorem. Korzenie takiego typu monopolu sięgają czasów odległych. Narodziny energetyki i jej stopniowy rozwój były bowiem związane z ustanowieniem wyłączności po stronie podaży usług dotyczących dostaw paliw lub energii. Przy czym warto pamiętać, iż początkowo dostawy te miały charakter czysto towarowy. Obrót energią nie różnił się od innych transakcji handlowych. Dopiero z czasem, z uwagi przede wszystkim na ogromną użyteczność, energia stała się podstawowym dobrem publicznym dostarczonym przez przedsiębiorstwa (prywatne, ale również państwowe) o statusie użyteczności publicznej. W ostatnich dziesięcioleciach systematycznie powraca się do koncepcji rynkowych.

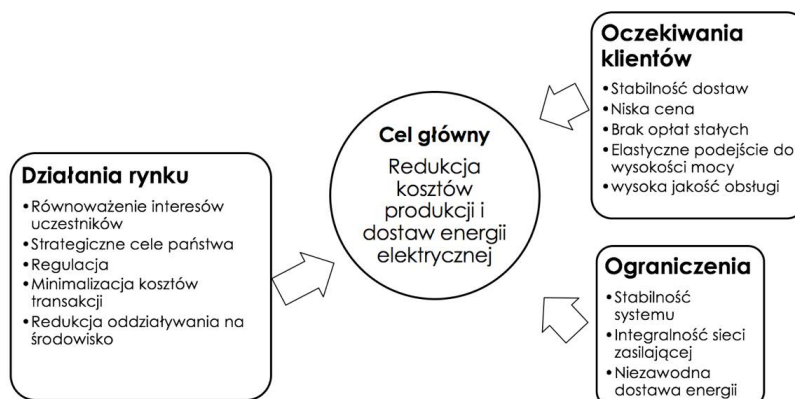
W świetle powyższego, celem artykułu jest analiza rynku dwutowarowego w kontekście jego konkurencyjności w sektorze elektroenergetycznym.

1. Rynek energii elektrycznej a konkurencyjność

Nadrzędnym celem rynku energii elektrycznej jest zapewnienie racjonalnych cen energii oraz niezawodności usług. Podstawowym założeniem liberalizacji rynku energii jest oddzielenie produkcji i sprzedaży energii od jej przesyłu i dystrybucji. Pozwala to na niezależne ustalenie cen, a tym samym na wprowadzenie konkurencyjnych zasad obrotu energią elektryczną. Aby tak się stało, rynek energii elektrycznej musi zapewnić (Okólski 2002):

- równe traktowanie wszystkich uczestników rynku,
- swobodny dostęp do rynku, dopuszczalne są jedynie ograniczenia finansowe i techniczne,
- swobodne kształtowanie się końcowych cen energii elektrycznej,
- taryfowanie w zakresie odbiorców objętych preferencjami np. wykluczenie ekonomiczne,
- priorytetowe traktowanie ciągłości zasilania w energią elektryczną.

Uwzględniając powyższe oraz wymagania dotyczące funkcjonowania, opracowano odpowiednie zasady techniczno-organizacyjno-prawne. Zaprezentowane to zostało na rysunku 1.

Rys. 1. Zasady działania rynku energii elektrycznej w aspekcie konkurencyjności (Okólski 2002)

Fig. 1. The rules of the functioning of the electricity market in the context of its competitiveness

Rynek energii elektrycznej funkcjonuje na dwóch poziomach, opisywanych jako rynek hurtowy i detaliczny. Rynek hurtowy zajmują się obrotem energią elektryczną, bilansowaniem zapotrzebowania i zapewnieniem niezawodnego działania systemu przemysłowego. Można wyróżnić trzy płaszczyzny tego rynku (Niedziółka 2010):

- rynek scentralizowany,
- wydzielony i nieobligatoryjny rynek giełdowy oparty na ofertach podaźowych, rozproszony,
- rynek zdecentralizowany, w formie transakcji giełdowych i kontraktów.

Drugi poziom to rynek detaliczny. Należy do niego obszar konkurencyjny i regulowany. Obszar konkurencyjny składa się z transakcji, w których odbiorcy mogą kupować

energię elektryczną zgodnie z zasadą prawa wyboru dostawcy. Mogą zatem nabywać energię od dostawców lub bezpośrednio od producentów. W obszarze regulowanym dostawa zapewniona jest przez spółki dystrybucyjne, a ceny wynikają z taryf zawieranych przez prezesa URE.

Sektor energetyczny w Polsce i UE ulegał w ostatnich kilkudziesięciu latach silnym przeobrażeniom, wynikającym m.in. z unijnej polityki energetycznej, priorytetów rządowych programów restrukturyzacji oraz zmian w strukturach: organizacyjno-funkcjonalnej oraz własnościowej. Zmiany uwarunkowań na rynku energii powodują reorientację strategiczną przedsiębiorstw sektora. Transformacja wpłynęła na skalę i poziom koncentracji przedsiębiorstw energetycznych, funkcjonujących obecnie w ramach pionowo skonsolidowanych grup kapitałowych.

Subsektor elektroenergetyczny zdominowany jest przez duże podmioty, które nie nadążają za zmieniającym się otoczeniem. W efekcie pojawia się w literaturze pojęcie „energetyki dwóch prędkości” (URE 2010). Pojęcie to pokazuje dysproporcje i pogłębiającą się przepaść pomiędzy sektorem państwowym i prywatnym. Częściowa prywatyzacja jest jednym z elementów procesu restrukturyzacji sektora. Kolejnym jest konieczność modernizacji i zmiany struktury produkcji. W większości przypadków dotyczy to remontów lub nawet wymiany urządzeń. Znaczna część mocy wytwórczych (60%) liczy ponad 35 lat, a brak koniecznych inwestycji doprowadził energetykę do złego stanu technicznego. Niezbędna restrukturyzacja i modernizacja sektora energetyki wymaga dużych nakładów inwestycyjnych, niezależnie od modelu finansowania tych nakładów. Prowadzić to może do wzrostu cen energii, który dotknie zarówno gospodarstwa domowe, jak i pozostałe przedsiębiorstwa. Jest to najbardziej odczuwalny skutek modernizacji sektora. Z drugiej jednak strony modernizacja wpłynie na zwiększenie konkurencyjności, a tym samym do większej efektywności sektora energetycznego. Zróżnicowanie źródeł energii spowoduje zwiększenie bezpieczeństwa energetycznego kraju oraz uniezależnienie się od dostaw paliw i surowców z innych państw (Żmijewski 2011; Nagaj 2016).

Nowym impulsem do działania było wdrożenie zasad konkurencji na rynku energii elektrycznej. W utrwalonym przez długie lata modelu funkcjonowania przedsiębiorstw regulowanych pojawiły się istotne zmiany. Po pierwsze, zgodnie z dyrektywami Unii Europejskiej, państwo stopniowo liberalizuje całe branże, dopuszczając do udziału w nich nowych podmiotów. Po drugie, również zgodnie z dyrektywami Unii, w celu wspierania rozwoju konkurencji państwo dąży do rozdzielenia działalności monopolistycznej (infrastrukturalnej) od działalności handlowej funkcjonującej na rynku konkurencyjnym. Po trzecie, państwo sprzedaje pakiety akcji posiadane w tego typu przedsiębiorstwach. Po czwarte, firmy, które za przyzwoleniem państwa pozostaną lokalnymi monopolistami w swojej dziedzinie usług, uzyskują prawo do osiągnięcia rozsądnego zwrotu z zainwestowanego kapitału (ure.gov.pl, Zarządzenie 2005, Raport 2013).

Prowadzone od początku transformacji systemowej prace nad przepisami prawa dla gospodarki energetycznej, doprowadziły do uchwalenia przez Sejm w dniu 10 kwietnia 1997 r. ustawy Prawo energetyczne konstytuującej ramy prawne sektora energetycznego. Jest to akt prawny pozwalający na realizację głównych założeń polityki energetycznej, której za cele stawiano (EU Commission 1998):

- bezpieczeństwo dostaw energii oznaczające zapewnienie warunków umożliwiających pokrycie bieżącego i perspektywicznego zapotrzebowania społeczeństwa i gospodarki na energię;
- ustanowienie cen wynikających z funkcjonowania mechanizmów rynku i/lub regulacji prowadzonej przez niezależny organ państwowy, wyodrębniony ze struktur ministerstwa, działający na rzecz równoważenia interesów dostawców i odbiorców energii elektrycznej;
- przestrzeganie ochrony środowiska naturalnego.

Ustawa tworzy podstawy prawne głębokich zmian, jakim poddany jest sektor energetyczny. Ma ona na celu wprowadzenie do sektora energetycznego mechanizmów rynkowych. Jest to niezwykle istotne, ponieważ sektor ten wpływa na warunki funkcjonowania wszystkich podmiotów gospodarczych, a tym samym decyduje o bezpieczeństwie gospodarki ze względu na zależność odbiorców od dostawców energii. Jest to bardzo ważne, gdyż wiele przedsiębiorstw energetycznych funkcjonuje w warunkach monopolu.

Współcześnie zachodzące procesy na rynku energii pozwalają na wskazanie pewnych okoliczności, które obiektywnie powinny sprzyjać zaistnieniu procesów konkurencyjnych na rynku energii elektrycznej. Należą do nich m.in.: nadwyżka zainstalowanych mocy ponad maksymalnym zapotrzebowaniem na moc; wdrażanie zasad dostępu stron trzecich do sieci; zdywersyfikowana struktura podmiotowa na jednorodnym przestrzennie rynku (praktycznie ten warunek jest spełniony w energii elektrycznej), na rynku wytwarzania i obrotu; koncesjonowanie minimalizujące administracyjne bariery wejścia i wyjścia z rynku; postępująca prywatyzacja podmiotów sektora, mająca na celu uzyskanie różnorodności właścicielskiej; tworzenie instytucjonalnej infrastruktury rynku; zaawansowanie w tworzeniu infrastruktury technicznej (dotyczy to np. aparatury pomiarowej i systemów transmisji danych) (Nagaj 2016).

Działania ustawowe i regulacyjne w sektorze energetycznym spowodowały, że od lipca 2007 roku uprawnionymi do wyboru dostawcy są wszyscy odbiorcy, bez względu na ilość kupowanej energii. Wprowadzenie tej zasady w stosunku do wszystkich odbiorców nie oznaczało automatycznie, iż rynek energii elektrycznej można uznać za konkurencyjny. Zaistniałe jednak formalne przesłanki kształtowały: odpowiednią strukturę rynku – dominacja jednego lub więcej wytwórców, często pionowo zintegrowanych jest podstawową barierą uniemożliwiającą rozwój konkurencji; rozwijały proces budowy płynnego rynku hurtowego zapewniającego odpowiednią ilość energii elektrycznej w obrocie; budowania procedur skutecznego rozdziału obrotu energią od jej dystrybucji, zapewniający dostęp do sieci na niedyskryminujących zasadach przez podmioty niewchodzące w skład grup kapitałowych przedsiębiorców, do których należą sieci dystrybucyjne (ARE 2012).

Pierwsza z wymienionych przesłanek uruchamiać powinna procedury konkurencji. Współczesna struktura sektora daje – pod pewnymi warunkami – możliwości ku temu. Zagrożeniem, jak się wydaje, mogą być konsolidacje pionowe dokonywane w ramach grup energetycznych. Powiązania pionowe pomiędzy wytwarzaniem a sprzedażą energii redukuje konieczność handlu na rynku hurtowym i prowadzi do małej płynności. Aby ograniczyć tego typu praktyki, wprowadzono obowiązek otrzymania zgody na podstawie art. 20 ust. 2 ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów. Przepis ten stanowi, iż prezes Urzędu Ochrony

Konkurencji i Konsumentów wydaje w drodze decyzji zgodę na dokonanie koncentracji, w wyniku której konkurencja zostanie istotnie ograniczona. Ma to uniemożliwić umocnienie pozycji dominującej, a tym samym zwiększyć poziom konkurencji na rynku (Zamasz i in. 2015).

Warto w tym miejscu zauważyć, iż zwiększeniu konkurencyjności sprzyja prywatyzacja sektora energetycznego. W sytuacji, gdy większość rynku jest kontrolowana przez jeden podmiot, który posiada udziały zarówno w elektrowniach zawodowych, jak i dystrybucyjnych, wdrożenie konkurencji jest utrudnione.

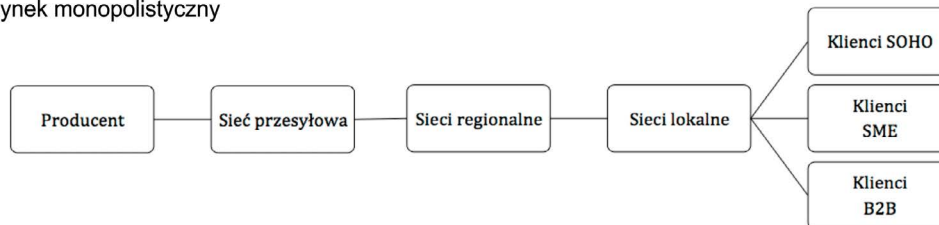
Ostatnim czynnikiem wpływającym na konkurencyjność jest budowanie mocy wytwórczych. Zwiększenie mocy wytwórczych nie tylko pozytywnie wpłynie na bezpieczeństwo energetyczne, ale również wywrze presję na uczestników rynku. Niemniej ważną kwestią są inwestycje transgraniczne. Rozbudowa połączeń umożliwiającą integrację systemu krajowego z systemami krajów sąsiadujących w znacznym stopniu wpłynie na konkurencyjność podmiotów sektora energetycznego. Warto również wspomnieć iż w ustawie użyto terminu zrównoważonego rozwoju kraju. Pomimo że stanowi on główną wytyczną dla założeń polityki energetycznej realizowanej przez Radę Ministrów, nie znalazł on szerszego rozwinięcia. Porządkuje go inne rozwiązanie legislacyjne – Prawo ochrony środowiska. Zapisano tam, że zrównoważony rozwój kraju – to rozwój społeczno-gospodarczy, w którym, w celu zrównoważenia szans dostępu do środowiska poszczególnych społeczeństw lub ich obywateli – zarówno współczesnego, jak i przyszłych pokoleń – następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych. Można zatem przyjąć, że zrównoważony rozwój należy interpretować jako konieczność uwzględnienia równowagi w przyrodzie oraz równowagi w gospodarce, szczególnie w procesach energetycznych. Koresponduje to z zapisami w znowelizowanej ustawie Prawo energetyczne obowiązującej od 24 lipca 2002 roku. Zawarte w niej treści (np. artykuł 9) nakładają na przedsiębiorstwa energetyczne przymus oszczędnego i proekologicznego prowadzenia w Polsce gospodarki energetycznej. Zrównoważony rozwój łączy wszystkie interesy zarówno przedsiębiorstw energetycznych, jak i odbiorców paliw i energii (Baehr i in. 2003). Wprowadzenie mechanizmów rynkowych do energetyki może natomiast budzić obawy, że podejmowane przez przedsiębiorstwa energetyczne decyzje inwestycyjne będą skutkować nierównomiernym rozwojem spowodowanym zróżnicowanym poziomem nakładów. Taka sytuacja ma wpływ na obniżenie bezpieczeństwa energetycznego kraju.

2. Dostawy energii a konkurencyjność

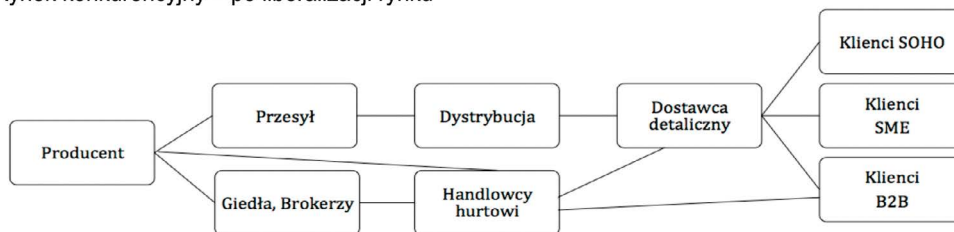
W zależności od modelu, jaki funkcjonuje na rynku energetycznym różnie wygląda łańcuch jego dostaw. Treści rysunku nr 2 wskazują sieci powiązań biznesowych w przypadku rynku monopolistycznego oraz jak się one zmieniają po likwidacji barier wejścia na rynek. Dla niektórych segmentów klientów otwierają się nowe możliwości współpracy na poziomie hurtowym, a dla pozostałych istnieje możliwość wyboru dostawcy na zliberalizowanym rynku. Segment SOHO, czyli klienci z gospodarstw domowych i prowadzący

mały biznes w postaci działalności gospodarczej zwykle pobierają energię z sieci niskiego napięcia. Kolejny segment SME oznacza przedsiębiorstwa przyłączone do sieci średniego napięcia, o znacznie większym zużyciu niż SOHO. Zakresy segmentacji zależą indywidualnie od danego dostawcy energii. Natomiast spotykane zakresy rocznego zużycia energii to 50 MWh do 1 GWh, ale także 100 MWh do 10 GWh. Natomiast poziomy segmentacyjne zależą głównie od organizacji wewnętrznej i zewnętrznej sieci sprzedaży oraz od celów i wielkości danego dostawcy energii. Najwięksi klienci tworzą segment strategiczny, zwany też popularnie B2B. W literaturze wskazuje się też, że nazwa ta powinna dotyczyć także segmentu SME. W tym segmencie znajdują się klienci o zużyciu wymagającym korzystania zwykle z sieci wysokich napięć 110kV. Mogą oni także korzystać z bezpośredniego dostępu do Towarowej Giełdy Energii i dokonywać zakupów w kontraktach bilateralnych na rynku hurtowym pozagiełdowym. Zatem pełny łańcuch wartości przedsiębiorstwa energetycznego przedstawia rysunek 2.

Rynek monopolistyczny

Rynek konkurencyjny – po liberalizacji rynku

Rys. 2. Łańcuch wartości przedsiębiorstwa energetycznego przed i po liberalizacji rynku energii elektrycznej (Akademia Energii 2013; Wojtkowska-Łodej i in. 2012)

Fig. 2. Value chain in an energy company before and after the liberalization of the electricity market

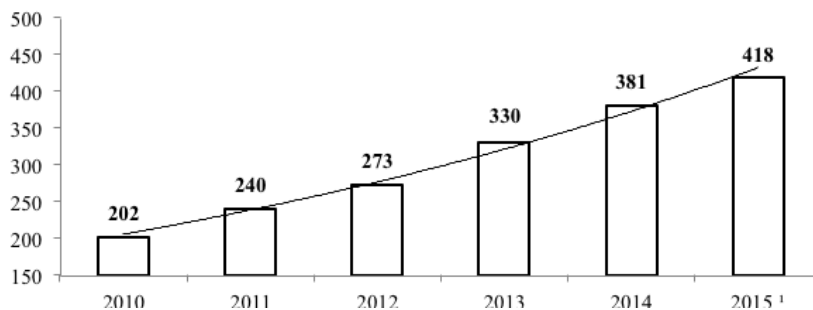
Warto zauważyć, że liberalizacja wprowadza do rynku energetycznego konkurencyjność, ale nie czyni go jeszcze w pełni otwartym i wolnym od wcześniejszych, monopolistycznych uwarunkowań. Świadczy o tym chociażby wzrastający, ale wciąż niewielki odsetek konsumentów decydujących się na zmianę sprzedawcy, a także terytorialny podział Polski pomiędzy największymi koncernami energetycznymi. W Polsce segmentacja geograficzna, w przestrzeni której działają firmy energetyczne, ma określony cel ekonomiczny. Tylko duże koncerny są w stanie sprostać realizacji potężnych i koniecznych w energetyce inwestycji. Pozostałe podmioty energetyczne stają się pośrednikami pomiędzy producentami i prze-

dawcami (na giełdzie lub w transakcjach OTC) a odbiorcami końcowymi – gospodarstwami domowymi lub przemysłem. Nie ciąży na nich ryzyko wyboru optymalnej technologii produkcji energii, kosztu wykupu koniecznych certyfikatów i pozwoleń na emisję CO₂ oraz obowiązek modernizacji infrastruktury. Niesie to za sobą zarówno możliwości, jak i zagrożenia oraz nie pozwala jednoznacznie rozstrzygnąć, w jakim modelu rynkowym funkcjonuje obecnie energetyka, gdyż w sektorze występują elementy charakterystyczne dla monopolu, oligopolu, jak i konkurencji monopolistycznej. Można jednak prognozować, że wdrażane zmiany prawne i systemowe doprowadzą do powstania najpierw regionalnych europejskich rynków energii, a w konsekwencji, jednego, harmonijnego centrum zawierania transakcji i przepływu energii elektrycznej, na którym ceny będą wyłącznie kształtowane poprzez wyznaczanie punktu równowagi rynkowej na podstawie krzywych popytu i podaży (Żmijewski 2011).

Ważnym problemem – barierą wdrożenia konkurencji na rynku energii elektrycznej – jest pewne przyzwyczajenie sektora przez dziesiątki lat do określonego komfortu, jaki gwarantował monopol. Działając w warunkach monopolu naturalnego, począwszy od podsektora wytwarzania, a na rozdziale energii skończywszy, całe ryzyko prowadzenia działalności związanej z dostawą energii obciążało odbiorców. A konkurencja wiąże się z niepewnością, może być nawet wyniszczająca dla samych zainteresowanych, ponieważ konieczne jest nieustanne dowodzenie, że jest się bardziej efektywnym od pozostałych przedsiębiorstw. Na rynku energii to konsument, a nie sprzedawca, decyduje, ile towaru i od kogo kupi. Sprzedawca zaś zabiega by to on, a nie jego konkurent, został stroną transakcji. Na rynku konkurencyjnym każdy z podmiotów funkcjonuje w otoczeniu podobnych warunków zewnętrznych. Zawierane na nim transakcje poddane są regulacjom prawnym lub zwyczajowym, a informacja na temat cen oferowanych dóbr jest powszechnie dostępna (Pająk A. i Pająk K. 2016).

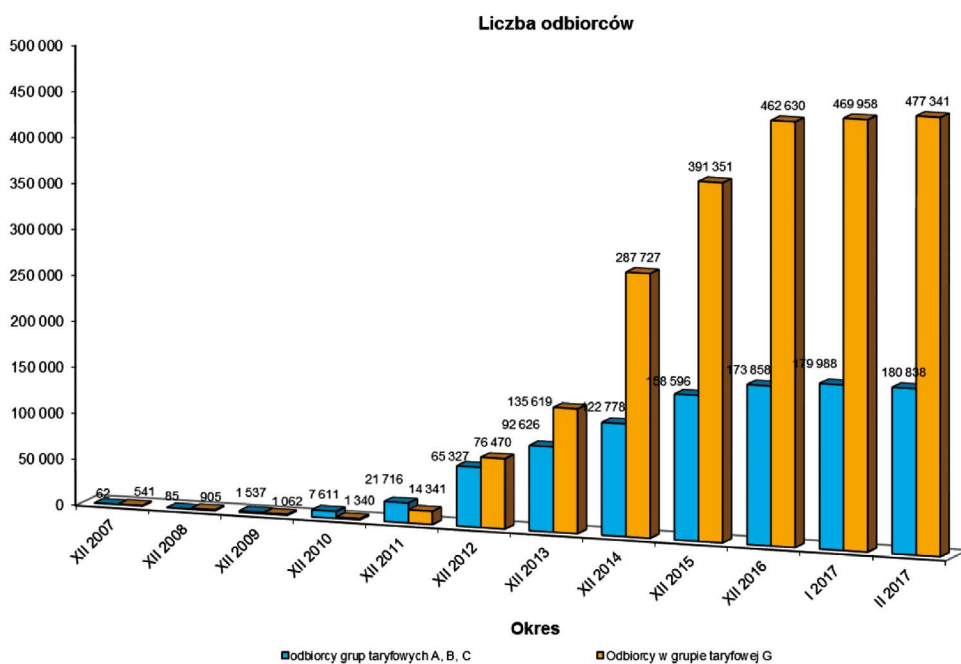
Zarówno w UE, jak też i w Polsce obserwowane jest dążenie do kontrolowania przez przedsiębiorstwa energetyczne pełnego łańcucha wartości, budowania grup paliwowo-energetycznych, czyli od wydobycia paliw, poprzez zdywersyfikowane w źródłach wytwarzanie energii elektrycznej i ciepła, w tym w procesach odnawialnych, dystrybucję, aż po handel hurtowy, dostawę detaliczną i obsługę klienta. Sektor zdominowany jest przez duże i bardzo duże podmioty, głównie grupy energetyczne. Coraz częściej jednak w zakresie wytwarzania OZE czy handlu detalicznego energią i gazem, na rynku pojawia się wiele drobnych podmiotów, co rozbudza zachowania konkurencyjne. Aktualne koncesje (kwiecień 2017) na obrót energią elektryczną posiadają w Polsce 453 podmioty. W latach ubiegłych obserwowano ciągły wzrost, co świadczy o ciągłym rozwoju rynku konkurencyjnego, a tę tendencję rozwojową można zaobserwować na rysunku 3.

Co istotne, podmioty te dokonują współcześnie 59% wszystkich zmian sprzedawcy na rynku detalicznym energii w segmencie konsumentów i małych firm. Rozwój rynku pod względem ilości wydanych koncesji oraz ilości dokonanych zmian sprzedawcy obrazują odpowiednio dane przedstawione na rysunku 4.

Rys. 3. Rozwój rynku w obszarze obrotu energia elektryczną – liczba koncesji w latach 2010–2015 (ure.gov.pl)

Fig. 3. Development of the market in the subsector of electricity trade – the number of concessions in 2010–2015

Rys. 4. Rozwój rynku w obszarze obrotu energia elektryczną – ilość zmian sprzedawcy w latach 2007–2017 (ure.gov.pl)

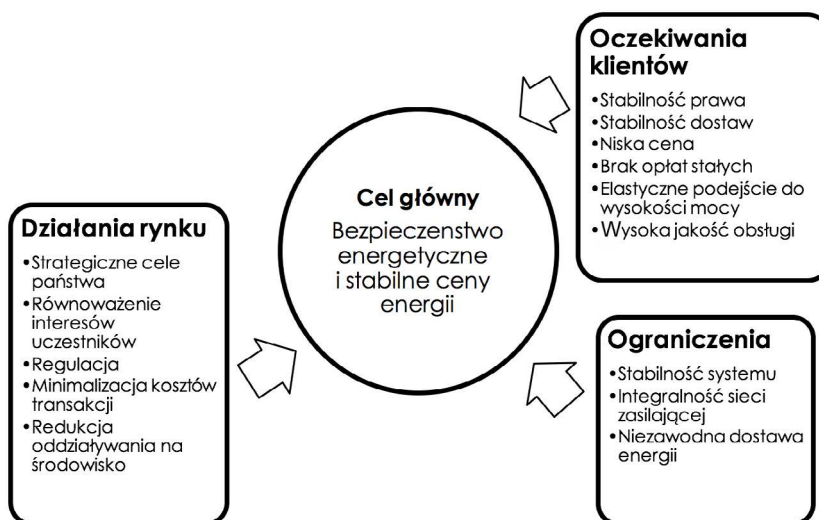
Fig. 4. Development of the market in the subsector of electricity trade – the number of concessions in 2007–2017

3. Rynek dwutowarowy

W dotychczasowych pracach rządowych dla Polski rozważano dwa rozwiązania. Wariant I przewidywał zastosowanie rynku jednotowarowego (Energy Only Market), który preferuje Komisja Europejska. Wariantem II dyskutowanym do wprowadzenia w Polsce był natomiast rynek dwutowarowy, który wybrały takie kraje, jak: Wielka Brytania, Francja czy część Stanów Zjednoczonych.

Według Ministerstwa Energii (Europower 2017), analiza kosztów i korzyści dla odbiorców energii oraz wytwórców wykazała, że dla Polski zdecydowanie korzystniejszy okazał się wariant II, czyli rynek dwutowarowy. Rozważano horyzont średnio- lub długoterminowy. Samym celem wprowadzenia rynku mocy w Polsce było oczywiście zapewnienie bezpieczeństwa dostaw energii elektrycznej do odbiorców końcowych.

Rynek mocy jako drugą część rynku dwutowarowego (energia plus moc), w tym wybranym wariantcie, dzielimy na pierwotny (aukcje główne, 5 lat przed fizyczną dostawą i aukcja dodatkowa, rok przez dostawą) i wtórny. Prace nad tym konkretnym wariantem w ministerstwie rozpoczęły się w marcu 2017 r., natomiast w lipcu tego roku toczyły się rozmowy rządowe z Komisją Europejską. Obecnie ciągle trwają prace nad ustawą o rynku mocy, która zostanie skierowana do konsultacji społecznych w tym roku. Celem rynku dwutowarowego powinno być „Bezpieczeństwo dostaw w połączeniu z odpowiednimi kosztami produkcji”, dokładnie w takiej kolejności (rys. 5).

Rys. 5. Rynek dwutowarowy w aspekcie konkurencyjności rynku energii (Okólski 2002)

Fig. 5. Two product markets in the context of the competitiveness of the electricity market

Podsumowanie

Uwzględniając dotychczasowe rozważania teoretyczne i praktykę gospodarczą, można stwierdzić, że konkurencja jest potrzebna nie tylko odbiorcom energii, ale także jej producentom i sprzedawcom. Zmusza to przedsiębiorstwa do poprawy efektywności, co jest niestety bardzo trudne do osiągnięcia w sposób administracyjny. Jest to szczególnie ważne zarówno w kontekście rynku krajowego, jak i europejskiego. Konkurencja nie zamyka się jedynie w ramach subsektora elektroenergetycznego, gdyż energię sprzedają także sieci telefonii komórkowej, dystrybutorów gazu, inne mniejsze podmioty handlowe, lecz wprowadzenie rynku dwutowarowego może mieć wpływ na konkurencyjność i prowadzić do przeregulowania rynku. Przedsiębiorstwa energetyczne w zakresie handlu energią poruszają się już zatem w otoczeniu rynkowym i konkurencyjnym, natomiast w zakresie produkcji i dystrybucji energii nadal sektor ten jest w pełni regulowany.

Główna trudność we wdrożeniu rynku mocy, to jak zapewnić, aby konieczność gwarancji i bezpieczeństwa dostaw nie zaburzała mechanizmów konkurencyjnych na rynku energii. To zawsze będzie zaburzenie konkurencyjności – szczególnie w Polsce, gdzie często dąży się do przeregulowania tego typu systemów. Subsektor elektroenergetyczny jest na takie przeregulowanie i zaburzenia szczególnie narażony. Występuje tu bowiem niewielka liczba producentów, a znaczna część jest kontrolowana przez państwo. Konkurencja między nimi istnieje, ale opiera się na paliwie, jego cenie, rodzaju i dostępności. Rynek dwutowarowy, a szczególnie regulacje dotyczące rynku mocy, na pewno muszą być transparentne, ważne jest bowiem, aby klienci „wiedzieli za co płacą”, i tym samym, aby nie było subsydiowania wskrośnego. Jedna interwencja na rynku pociąga następną, to może prowadzić do swoistego „odrynkowienia”. Najważniejsze przy wdrażaniu takich rozwiązań jak rynek mocy to zagwarantowanie zapewnienia maksymalnego poziomu rynkowości każdego jego wdrażanego mechanizmu, przeprowadzenie szczegółowych analiz wrażliwości w odniesieniu do rynku energii. Przykładem takiego wpływu może być wyłączenie nacisku na koszty budowy nowych mocy, które może powodować zaburzenie prawidłowej perspektywy.

Literatura

- Akademia Energii 2013. How does Power Reach the end-customer? Polish energy sector in the context of transformation on European markets, The Boston Consulting Group, Akademia Energii.
- ARE 2012. Statystyka elektroenergetyki polskiej. Agencja Rynku Energii SA Warszawa.
- Baehr i in. 2003 – Baehr, J., Stawicki, E., Antczak, J. 2003. *Prawo Energetyczne. Komentarz*. Zakamycze: Domański Zakrzewski Palinka.
- EU Commission 1998. Europe Without Frontiers – Completing the Internal Market. 2nd ed. European Documentation, 3/1988, February 1988 [EU Commission – Brochure].
- Europower 2017. *Materiały konferencyjne*. Warszawa: T. Dąbrowski.
- Gorynia i in. 2009 – Gorynia, M., Łażniewska, E. 2009. *Kompendium wiedzy o konkurencyjności*. Warszawa: Wyd. Naukowe PWN.
- Krzakiewicz, K. i Cyfert, Sz., 2015. *Podstawy Zarządzania Organizacjami*. Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, Poznań.
- Nagaj, R. 2016. *Regulacja rynku energii elektrycznej w Polsce – ex ante czy ex post*. Szczecin: Wyd. Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.

- Niedziółka, D. 2010. *Rynek Energii Elektrycznej w Polsce*. Warszawa: Difin.
- Okólski, M. 2002. *Jaki model rynku energii?* Warszawa: Urząd Regulacji Energetyki.
- Pająk, A. i Pająk K. 2016. *Bezpieczeństwo energetyczne – niskoemisyjność w rozwoju gospodarczym wielkopolski* [W:] K. Pająk red. *Gospodarka niskoemisyjna i jej wpływ na rozwój województwa wielkopolskiego*. Warszawa.
- URE 2010. *Raport Urzędu Regulacji Energetyki*. Warszawa.
- Wojtkowska-Lodej i in. 2012 – Wojtkowska-Lodej, G., Michalski, D. i Hawranek, P. 2012. *Zmiany uwarunkowań funkcjonowania przedsiębiorstw na rynku energii elektrycznej w Unii Europejskiej*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej, s. 46
- Zamasz i in. 2015 – Zamasz, K., Woszczyk, M. i Pająk, K. 2015. *Innowacyjne przedsiębiorstwo energetyczne* red. naukowa Zamasz K., Woszczyk M., Pająk K. Toruń: Wyd. Adam Marszałek.
- Żmijewski, K 2011. *Innowacyjne rozwiązania w energetyce – wyciąg propozycji zawartych w Białej Księdze NPRES*. Warszawa.
- Strona internetowa Urzędu Regulacji Energetyki. [Online] Dostępne w: ure.gov.pl [Dostęp: 1.02.2018].

